

Hassas Konular

Dünya Ekonomi Bunalımının Türkiye'ye Sosyal ve Psikolojik Yansımaları ve Muhtemel Sonuçları*

Vecihi Acun

4 Nisan 2009

Sunuş

Bu yazı bir derleme çalışmasıdır ve yaygın verilerin "popüler" bir tarzda özetlenmesini hedeflemektedir. Malî bunalımın çıkış sebepleri, ekonomik bunalıma dönüşümü, nasıl ve neden Dünya'yı sardığı, Türkiye'nin nasıl etkilendiği ve ne yapılması gerektiği gibi konulara, popüler yaklaşımla, yüzeysel olarak değinilecektir. Çalışmanın nihaî amacı ise, Türkiye'de ekonomik bunalımın muhtemel ve kaçınılmaz sosyo-psikolojik ve siyasi yansımalarını hatırlatmak ve tartışmaya açmak olacaktır.

Amerikan tutsat piyasalarının aşırı şişirilmiş olmasından kaynakladığı anlatılsa da, Dünya malî-ekonomik bunalımı, liberal kapitalist ekonomi anlayışının temelindeki yanlışların birikimi sonucu çıkmıştır denilebilir.

Ekonomik bunalıma karşı ön hazırlıkları ve dayanıklılığı tartışmalı durumda ve kendine özgü ekonomik darboğazlar içinde yakalanan Türkiye, bunalımın derin toplumsal ve siyasal izlerini yıllarca taşıyacağı benzetilmektedir.

Türkiye'nin esas sorunu ve bunalımlarının sebebi, bu ekonomik bunalımda da görülmüştür ki, iyi yönetilememesidir.

Malî Bunalım Neden ve Nasıl Başladı?

Bilindiği üzere, 2001 yılı başlarından itibaren gelişmiş ülkelerin merkez bankaları, ekonomilerde görülen yavaşlama eğilimlerini kırmak için, gevşek para politikaları uygulamaya koydular. İndirilen faizler piyasalarda likidite bolluğu, varlık değerlerinde şişkinliğe ve bankaların düşük faizle borçlanarak -özellikle konut kredilerinde- uzun vadeli plasmanlara geçmelerine yol açtı. Bu durum gelişmekte olan ülkelere de yansdı. Bankalar ve yatırımcılar, kredi talebini artırmak için küresel piyasalara açıldılar ve yüksek risklere bağlı olarak yüksek kârlar toplayabilmek hırsı ile, geri dönüşü riskli tüketici kredileri kullandırma yarışına girdiler.

İpoteğe dayalı konut kredileri gibi varlıklar şişirilmiş fiyatlara dayalı pahalı türev menkul değerlere dönüştürülerek, varlığa dayalı menkul kıymetlerin bilançolara yansıtılması ve yatırım bankaları aracılığı ile tekrar pazarlanması suretiyle, küresel mali sistemin aşırı genişlemesine, şişirilmesine ve 'zehirlenmesine' yol açtılar.

2004 yılının ikinci yarısından itibaren, ABD Federal Merkez Bankası, piyasalardan para çekmek amacıyla faiz oranlarını yükseltmeye başladı. Bununla birlikte, konut satışlarında ve fiyatlarında gerilemeler yaşanmaya başlandı. 2006 yılına gelindiğinde, kredilerini ödeme zorluğu yaşanan konutların satışa çıkarılmalarına paralel olarak, konut

* 4 Nisan 2009, KÖKSAY Cumartesi Konuşmaları kapsamında yapılan konuşmanın metnidir.

fiyatlarında düşüşler, kredilerin geri dönüşünde ciddi sorunlar ve bağlı olarak piyasalarda konut kredilerine dayalı türev kâğıtlara güvensizlik sorunu yaşanmaya başlanmıştır.

Ekonomilerin büyüme oranlarında 2007 yılı başından itibaren hızlı düşüşler görülmeye başlandı; yükselen ekonomi ülkelerinde yüzde 8 seviyelerinden 2008 sonunda yüzde 5'lere, gelişmiş ülkelerde ise yüzde 3 seviyelerinden sıfır seviyelerine gelindi. Sonuçta, türev kâğıtların bankalar tarafından teminat olarak kullanılması imkansız hale geldi. Bankalar likidite sorunu ve büyük zararlar sonucu iflaslara sürüklenmeye başladılar. Bu süreç, 2008 yaz aylarında dev ABD bankalarının peşpeşe batmaları ile zirveye çıktı. Eylül 2008 ayı içinde Lehman Brothers'ın iflası bunalımın Dünya ölçeğinde patlama noktası oldu. Uluslararası maliye çevrelerinde, bankalar arası borç verme işlemleri fiilen durma noktasına geldi. Dünyanın her yerinde menkul değerler, yatırımcılarının ellerinde içi boş değersiz kâğıtlar olarak kaldı, servetler yok oldu. ABD konut sektöründe baş gösteren tutsat (mortgage) bunalımının tetiklediği malî-ekonomik bunalım, 1.5 -2 yıl gibi kısa bir sürede bütün Dünya'ya yayılmış oldu.

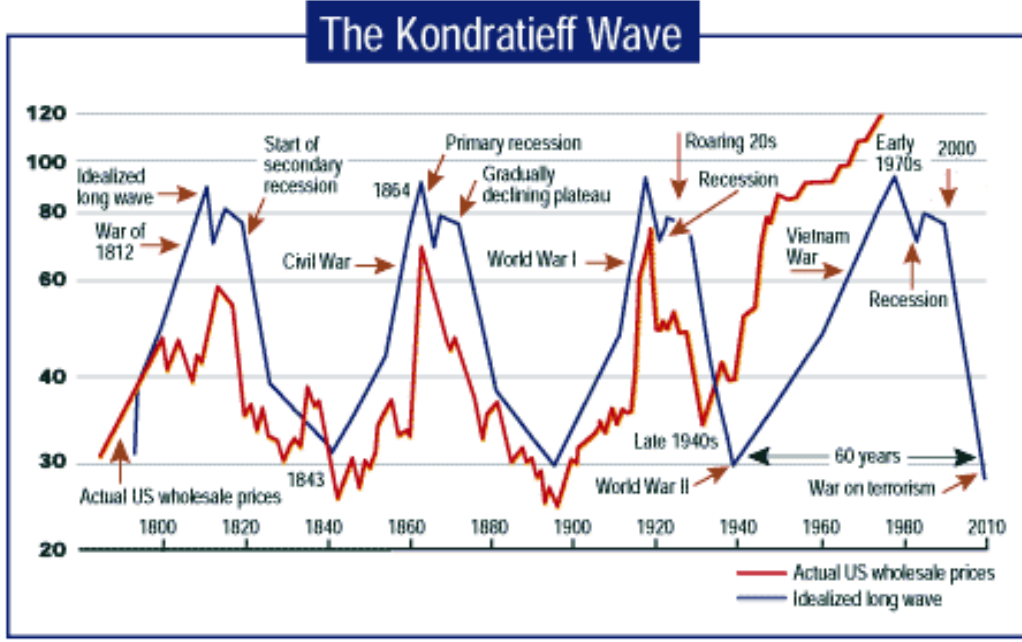
Amerikan piyasalarının aşırı şişirilmiş olmasının tetiklediği bunalımın temel sebebi, liberal kapitalist ekonomi işleyişinde fiyatların serbest rekabet ortamında oluşmasına izin verilmesidir. Bu durum bir anlamda, spekülasyonların, yanılma ve yanlış yönlendirmelerin de onaylandığı, risk tanımlarının ve risklerin üstlenilmesinin tamamen piyasa oyuncularının kendi kararlarına terk edilmesi demektir. Nitekim, ABD'den başlayarak bütün büyük ekonomilerde piyasa işleyişlerinin toplum adına, devlet tarafından denetlenmesi gerektiği tartışılmakta, dünya ölçeğinde liberal anlayışlardan geri adım atılmaya hazırlanılmaktadır.

Liberal kapitalist ekonomi anlayışında piyasalarda fiyat oluşumları denetlenmediğinden, türev ürünlerin riskleri fiyatlara yansıtılmamıştır. Bu tür kâğıtların ulaştığı toplam değer kesin olarak hesaplanamamaktadır. Uzmanlar 2 trilyon ila 15 trilyon dolar seviyelerinden söz etmektedirler. Açıklanan acil destek paketlerinin tutarı ilk adımda 10 trilyon dolar olmuştur. Asya Kalkınma Bankası, Mart 2009 başında, hisse ve bono piyasalarında menkul değer kayıplarının 50 trilyon dolara eriştiğini duyurdu.

"ABD doları ABD'nin parası, Dünya'nın derdidir" sözü bilinen bir deyimdir. ABD bankacılık ve menkul değerler piyasaları, uluslararası oyunculardan küçük yatırımcılara kadar, dünya piyasaları ile iç içedir. ABD'de yaşanan bu olumsuzluklar, bankalar arası kredi işlemlerinin durması, hızla bütün dünya piyasalarına yansdı ve gelişmiş ülkelerin büyük ekonomilerinden başlamak üzere, gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini de 'vurdu'. Meteorolojik olayları anlatmakta kullanılan Kelebek Etkisi modeli, "Afrika sahillerinde bir kelebek kanatlarını çırdığında, bir süre sonra Güney Amerika'da fırtınaya sebep olur" deyişi, Dünya ekonomisine uyarlandığında, ABD'de ödenemeyen mortgage kredileri ile patlak veren sistem, İngiltere, Avustralya, Hollanda gibi mortgage piyasasının ağırlıklı olduğu ülkeleri, arkasından da bütün Dünya'yı kademeli olarak saran malî, ekonomik ve sosyal bunalımlara yol açtığı söylenebilir.

Yaşanmakta olan bunalım, 1929 Büyük Durgunluk (great recession) tecrübesinden sonra, ölçüleri itibariyle en büyük bunalım olarak nitelendirilmektedir. Bütün unsurların birbiriyle yakından bağlantılı ve bağımlı olduğu günümüz dünyasında, bugüne kadar görülmemiş büyüklükte bir bunalımla karşı karşıyayız. Sonuçları küreselleşme dereceleri ölçüsünde bütün dünya ülkelerini etkilemekte ve hızla toplumsal bunalıma dönüşmektedir.

Aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi, Kondratieff Dalgaları teorisi doğrulanırsa, bunalımın kronikleşerek çöküntüye dönüştüğü gerçeği görülmeli ve hatta bütün Dünya'yı yakabilecek bir büyük savaşın patlak verebileceği ihtimali dahi değerlendirilmelidir. Nitekim, *Washington Post* "bir sonraki Dünya savaşı Malî Savaş olabilir" uyarısını veya hatırlatmasını dile getirmiştir. Dünya siyaset ve fikir önderlerinin son 10 yılda yaşanan gelişmelerden duydukları en büyük endişe ve korku bu olsa gerektir.

Kondratieff (Kondratiev) Dalgaları teorisi 1925’de Sovyet iktisatçı tarafından ortaya atıldı (The Major Economic Cycles). Bu dalga teorisine göre her 40 ilâ 60 yılda bir ekonomik toparlanma-büyüme arkasından durgunluk-çöküş (bunalım) dönemleri yaşanmaktadır. Bunalım dönemlerinden çıkışlar daima önemli bir buluş, teknolojik yenilik veya büyük bir savaştan sonra başlamaktadır.

Gelenekçi görüşe göre, genel arz-talep dengesine bağlı fiyat seviyeleri ekonominin eğilimlerini ve Kondratieff dalgalarının seyrini belirlemektedir. 1800’lü yıllardan bugüne yaşanan Kondratieff dalgaları sırasıyla ilk Makineleşme; Buhar Gücü, Çelik ve Demir yolları; Elektrik ve Ağır Sanayi; Kitle Üretimi dalgalarıdır.

A Evresi 1850-1873; B Evresi 1873-1897 / A Evresi 1897-1920; B Evresi 1920-1945 / A Evresi 1945-1967; B Evresi 1967- ? "ABD 1890'ların depresyonundan İspanya-ABD savaşıyla, 29 Büyük Buhranı'ndan İkinci Dünya Savaşı'yla, 1940'ların sonundaki resesyondan Kore Savaşı'yla kurtuldu." "Terörizmle savaş" adı altında girişilen Afganistan ve Irak işgalleri, İran ile dalaşmalar, BOP benzeri projeler, çöküşten çıkış amaçlı senaryoları akla getiriyor. Obama yönetimi başka bir yol arayışında olsa gerektir.

Dünya Ekonomi Yönetimleri Nasıl Davrandılar?

Bugünkü bunalıma yaklaşırken, 1987 (hisse senedi krizi), 1989 (tasarruf ve kredi çöküşü), 1997 (Doğu Asya finansal krizi), 1998 (Uzun Vadeli Sermaye Yönetimi fiyaskosu) yıllarında kısa süreli ve nispeten bölgesel malî bunalımlar yaşanmıştı. Bunalım belirtileri ve etkenleri 2000 yılından itibaren algılanmaya, 2004 yılından itibaren de risk hesaplarında dikkate alınmaya başlanmıştı. Ekonomi ve hükümet yöneticileri, planlamalarında yer verecekleri bunalım önlemlerine ilişkin deneyim ve birikimleri değerlendirmeye başlamışlardı. Krizin patlama noktasından itibaren derhal bu planları 'öncelikle bankalara malî destek sağlamak amaçlı' panik önleme paketleri halinde, daha sonra tüketicileri ve reel sektörü destekleme, yerli üretimi koruma ve iç tüketimi canlandırma amaçlı paketler açıklamaya başladılar.

ABD Başkanı Bush 25 Eylül 2008 tarihinde 700 milyar dolarlık bir destek planını tartışmak üzere, başkanlık yarışındaki rakipleri "acilen harekete geçilmesi şart" gerekçesiyle Başkanlık Sarayı'na davet etti. Başkan adayları, mevcut Bush yönetimi ile işbirliği yaparak topluma, "bu krizi birlikte aşabiliriz, birlikte aşacağız" mesajı verdiler. ABD Planı, bunalımın yönetimi sürecinde genişletilerek ve yaygınlaştırılarak yenilendi. Son olarak, onaylanan 790 milyar dolarlık paket ile fakirlere yardım, altyapı yatırımlarına malî destek, sağlık destek fonu, halk okullarına yardım, enerji tasarrufu çalışmalarına ve yenilenebilir enerji üretimine destek, dar gelirli vergi iadesi, evli çiftlere

ve çocuk başına 1000 dolar yardım ile vergi indirimi desteği, yüksek öğrenim bursları desteği, kamu müteahhitlerine prim desteği, ilk evini alanlara kredi desteği, taşıt kredisi ve vergi indirimi desteği gibi kalemlerle sosyal içerikli, istihdamı kolaylaştırıcı, piyasaları canlandırmayı hedefleyen bir dizi eylem uygulamaya konuldu.

Hemen ertesinde, 26-27 Eylül 2008 tarihlerinde İngiltere Başbakanı Brown, “küresel malî sektörün sorumsuzca davranma sürecinin bittiğini” ve “bunalımla savaşta bütün ülkelerle işbirliği yapmaya hazır olduklarını” açıklayarak, her zor durumda olduğu gibi malî bunalımın aşılması çabalarında da ABD’nin yanında olduğunu ve planı desteklediklerini duyurdu.

Dünyanın ikinci büyük ekonomisine sahip olan Japonya, ilk adımda, Ekim ve Aralık aylarında toplam 460 milyar dolar değerinde iki büyük malî destek planı açıkladı. Plan aynı zamanda birçok vergi indirimi, aile bütçelerine nakit desteği, ihracat desteği içermiştir.

Ocak 2009 başlarına gelindiğinde İngiltere 900 milyar dolar, Almanya 500 milyar avro, Fransa 360 milyar avro, İrlanda 550 milyar dolar, Avusturya 100 milyar avro, İtalya 20 milyar avro, İspanya 130 milyar avro, Rusya 290 milyar dolar, Norveç 60 milyar dolar destek paketi açıklarken, Türkiye dışında bütün G-20 ve OECD ülkeleri teşvik paketleriyle birlikte mevduat garantisi getirdiler.

İzlanda, Macaristan, Ukrayna gibi ülkeler de acil malî yardım sağlayabilmek üzere IMF ile anlaşmalar yaptılar.

Şubat 2009 ortalarında, İngiltere’de onbinlerce kişinin tutsat borçlarını ödeyemedikleri ve evlerinin geri alınabileceği açıklandı. İngiltere’de işsiz sayısı 3.2 milyon kişiye ulaştı.

Bunalımdan önce reel yüzde 40 kredi artışı yaşanan eski Doğu bloku ülkeleri, Macaristan öncülüğünde bir araya gelerek, ekonomilerini ayağa kaldırmak amacıyla banka sistemlerinin desteklenmesi için Avrupa Birliği’nden 230 milyar dolar acil yardım talep ettiler, ancak ‘her ülke kendi ölçeğinde bunalım içinde kendi çözümlerini bulmak zorundadır’ denilerek reddedildiler. İsveç, Danimarka, Finlandiya ve İsviçre de ekonomilerinin küçülme sürecinde olduğunu duyurarak sosyo-ekonomik içerikli tedbirler açıkladılar.

Dünya Bankası ve IMF, dünya ekonomisinin sanıldığında da kötü bir dönme girdiğini, henüz en kötü seviyelere inilmediğini, 2009-2010 yıllarında bütün ülkelerin ekonomik küçülme, işsizlik, sosyal çalkantılar gibi sorunlarla karşı karşıya olduklarını uyardı.

Dünya Sağlık Örgütü, WHO, malî bunalımın hızla ekonomik bunalıma dönüştüğünü ve birçok ülkede toplumsal bunalımlara yol açmaya başladığını açıkladı.

Türk Ekonomisine Yansımaları ve Türkiye’de Bunalımın Boyutları

Görünen odur ki, bu seferki bunalım, Türkiye’de yaşanan 1974, 1995, 1999, 2001 bunalımlarına benzememekte, bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de 2-3 yıl daha hakim olacağı beklenmektedir.

Ekonominin sıkıntılı bir döneme girdiğine dair işaretler 2006 yılından bu yana izlenmekte idi. 2006 yılı ortalarından itibaren özellikle hane halkı tüketim harcamalarında, kamu ve özel sektör yatırımlarında ve sanayi üretiminde görülen sürekli küçülmeler, çeyrekler itibarıyla büyüme oranlarında büyük düşümlere sebep olmuştu. Düşük kur politikası yüzünden, ihracatımız zor bir sürece girmişti. Türkiye güncel bunalıma artan cari açık, borç yükü, yüksek faiz, küçülen sanayi üretimi, yüksek işsizlik gibi olumsuzluklar içinde, kazanamadığı halde tüketen bir ekonomi durumunda, yani ötelenen “kendi krizi” içinde yakalandı.

2002 yılında ihracatımız 40.7 milyar, ithalatımız 47 milyar dolar, ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 86. olmuştu. 2008 yılında bu oran yüzde 65’e geriledi. Yıllık ihracatımız 2009 Ocak ayında yüzde 35, Şubat ayında yüzde 28 azaldı. Şubat 2009 ayında sanayi ürünleri ihracatı yüzde 38 azaldı. Üstelik ihracatın yüzde 70’ini ithal edilen ara malları oluşturmuştur.

2003-2008 yılları arasında özel sektör borçları 44 milyar dolardan 190 milyar dolara, kamu borçları 148 milyar dolardan 290 milyar dolara, hane halkı borçları 4 milyar dolardan 80 milyar dolara fırlamıştır (İlhan Kesici, konuşmalar). Aynı dönemde cari açık toplamı 155 milyar dolar, yurtdışına kâr transferi 28 milyar dolar, dış borç artışı 90 milyar dolardır. 2002 yılında 6.4 milyar dolar olan dış ticaret açığı 2008 yılında 70 milyar dolar olarak

gerçekleşmiştir. (Esfender Korkmaz, *Yeniçağ* yazıları). Bu gelişmeler dünya ekonomik bunalımından bağımsız olarak, Türkiye'deki malî-ekonomik bunalımın temel sebeplerini oluşturmaktadır.

Sanayi üretiminde düşüş ise, 2008 Ağustos ayında 3.6 ile başlamış, takip eden aylarda Eylül 4.3, Ekim 6.8, Kasım 13.3, Aralık 17.8, Ocak 2009'da Cumhuriyet tarihi rekoru kırarak yüzde 21.3 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bunalımdan çıkmak için tüketimin mutlak suretle arttırması gerektiğini belirten Çağlayan, süratle iç pazarın canlandırılmasının gerekliliğine işaret ederek, "kapasite kullanım oranlarının düşmesi, sanayinin ve ekonominin giderek küçülmesinin çok net bir göstergesi (!). Bu konuda 'Böyle bir şey beklemiyordum' veya 'Çok sürpriz oldu' deme durumunda değiliz" demiştir.

İç tasarrufların GSYİH'ya oranı 2002 yılında 19.6 iken 2007 yılında 16.5'e düşmüştü. Bu oran Meksika'da bile yüzde 24 seviyelerindedir. Buna bağlı olarak yatırımlar gerilemiş ve sonucunda yüksek işsizlik ve yoksulluk ortaya çıkmıştır. Nitekim, OECD tarafından Ekim 2008 ayında yayımlanan Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Raporunda alt orta gelir grubunda yer alan tek ülke olarak gösterilen Türkiye, 2004 yılı verileriyle, 30 ülke içinde Meksika'dan sonra, sosyal harcamalar/GSYİH oranı en düşük (yüzde 14), yoksulu en fazla, ve en adaletsiz gelir dağılımına sahip olan ülke olarak yer aldı. Türkiye'de nüfusun %24'ü yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır.

Dünya Bankası Türkiye Direktörü, 26 Şubat 2009 tarihinde 'Risk Yönetimi Zirvesi'nde ekonomi bürokrasisine yaptıkları sunumda, ekonomi küçülürken işgücü arzının artmaya devam edeceğinden hareketle, "2001 bunalımından çok daha ağır bir bunalım artık risk değil gerçektir ve 2011 yılına kadar etkisini gösterecek, Türkiye'de işsizlik oranı yüzde 25'lere ulaşacaktır" dedi. Şubat 2009 verilerine göre genç nüfusta işsizlik oranı yüzde 24 seviyesine erişmiş durumdadır.

Sosyal güvenlik kurumlarından yararlanamayanların sayısı Aralık 2008'de 127 bin, Ocak 2009'da 755 bin artarak 4.9 milyon kişiye ulaştı. Bu sayı, Haziran 2008 ayında 2.9 milyon kişi idi. Ayrıca, Türkiye'de 23 milyon civarında bulunan istihdam içinde, kayıt dışı çalışanların oranı yüzde 50 dolayında olduğu da kaydedilmelidir. Kayıt dışı demek, düşük ücretle ve kötü şartlarda, iş ve sağlık güvencesinden yoksun olarak çalışmak demektir.

Türkiye İşçi Emeklileri Derneği'nin araştırmasına göre, emeklilerin yüzde 74'ü borçludur, yüzde 97'sinin tasarrufu yoktur, yüzde 82'si en çok zamanını evinde geçirmekte, yüzde 60'ının çocukları çalışmamaktadır, yüzde 81'i kendisinden başka 2 veya daha çok kişiyi geçindirmektedir ve işçi emeklileri ortalama 700 TL ücret almaktadırlar.

2008 yılı tüketici borç görünümü araştırması sonuçlarına göre, ankete katılanlar içinde kredi kartı borcu olanlar yüzde 36, çevresine borcu olanlar yüzde 22, tutsat konut borcu olanlar yüzde 3, hiç borcu olmayanlar ise yüzde 47 seviyelerindedir. Borcu olmayanların yüzde 51'i maddi gücü olmadığından borç alamamış durumda olanlardır.

Kredi borçlusu vatandaşımız 1.7 milyon, kredi kartı borçluları 2.8 milyon kişi olarak bildiriliyor. BDDK Başkanı takipteki müşteri sayısının 2007 sonunda 1 milyon 338 bin iken, 2008 sonunda 2 milyon 170 bin kişiye çıktığını açıklamıştır.

Kredi kartı borcunu ödeyemeyenlerin sayısı, yüzde 250 artışla 2008 yılında 758 bin kişiye ulaştı. Tüketiciler Derneği, Şubat 2009 itibarıyla, toplam 44.5 milyon kredi kartından 37 milyar TL borç bulunduğunu ve 3.6 milyar borç için icra işlemi başlatıldığını, 12 milyar TL icra işleminin de bekletilmekte olduğunu duyurdu. Bu sayılar he geçen gün daha kötüye gitmektedir. Buna rağmen, banka mevduatı yıllık faiz oranları yüzde 18'den yüzde 13'e indirilmişken, kredi kartı gecikme faiz oranları yüzde 61'de tutulmaktadır. Daha büyük yıkımları önleyebilmek için, tüketici kredisi ve kredi kartı borçlarının yeniden yapılandırılması gündemde değildir.

Buna karşılık, Türk-İş, 4 kişilik aile zorunlu gıda harcamaları 'açlık' sınırını 740 bin, yoksulluk sınırını ise 2,411 TL olarak açıkladı. İşten çıkartılan kişilerin ve esnafın halen tazminat ve küçük birikimleri ile geçimlerini sürdürdükleri düşünülürse, 2009 yılı ortalarından itibaren büyük sorunlarla karşı karşıya kalacağımız açıkça görülmektedir.

Merkez Bankası verilerine göre, Ocak 2009 ayında kullanılan karşılıksız çek sayısı 2008 Ocak ayına nazaran yüzde 45 artarak 196 bin'e çıktı. Protesto olan senet sayısı ise aylık 120 bin seviyelerinden Ekim 2008 ayında 152 bin, Kasım'da 140 bin, Aralık'ta 156 bin oldu.

Yurt içi inşaat piyasası gibi, Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri sektörü de büyük bir Pazar daralması ile karşı karşıyadır. YDMH sektörünün belli başlı pazarlarında da büyük daralmalar, sözleşme iptalleri yaşanmıştır, 2009 çok kötü bir yıl olacaktır. *Engineering News and Record ENR* Dergisi tarafından inşaat şirketlerinin yurt dışı sözleşme

hacimlerine bakılarak her yıl açıklanan listelerde, Türkiye şirket sayısı bakımından 2006 ve 2007 yıllarında 3. Sırada yer almıştır. Bu durum, Küresel şişkinlik ortamında daha kolay ve yüksek bedelli sözleşmeler yapabilen sektörün, 2003 yılına gelinceye kadar kat ettiği mesafeler, aşığı zorluklar, elde ettiği başarılar yok sayılarak, şatafatlı törenlerle “Türk müteahhitleri ABD ve Çin şirketlerinin ardında 3. Sırada” şeklinde duyurulmaktadır. Oysa, bir tek Fransız veya Japon şirketinin 23 Türk şirketi kadar iş yaptığı, Türk şirketlerinin toplam sözleşme tutarının, liste genel toplamından yüzde 1.5 dolayında pay aldığı kamu oyunun dikkatinden kaçırılmakta, müteahhitler ise bu kelime oyunlarına göz yummak zorunda olduklarını hissetmektedirler. Zira, YDMH sektöründe yer alan müteahhitlerimizin de hükümetten acilen çözüm bekleyen sorunları bulunmaktadır.

Bu durumda dahi, hükümet ve bürokrasinin gündemini yaklaştırmakta olan yerel seçimler işgal etmekte, yapay gündem konularının desteği ile bunalımın ağırlığı ve boyutları saklanarak, etrafıca ve toplumun bütün kesimler tarafından, bilimsel ortamlarda ve sükûnet içinde tartışılmasına zaman ve zemin ayırılmamaktadır.

Türk Ekonomisini Yöneten Kurum ve Kuruluşların Davranışları

Türkiye’yi yöneten kurum ve kuruluşlar da, en kötü ihtimalleri dikkate alan sosyo-ekonomik planlar geliştirmek ve bu planları değişen şartlara göre güncellemek durumundadırlar. Sosyo-ekonomik içerikli planlar, siyasal ve kültürel alanlara da etkileri sebebiyle, öncelikli önemi haiz çalışmalarlardır. Bu anlamda ekonomik bunalım, süreci ve sonuçlarını iyi yorumlayan, sosyal boyutlarını öngörebilen, ilgili çevrelerin ve topyekûn halkın güvenini ve desteğini alabilen politikalar geliştirebilen, önerebilen ve uygulamaya koyabilen önderlerin öne çıkması için, tarihi bir fırsat ve uygun bir ortam yaratmaktadır.

Halkın ve ekonomi faaliyeti içinde yer alan bütün birey ve kurum-kuruluşların, bu gibi durumlarda ilk arayacağı şey, güvенеbileceği ve sorunun çözümünü emanet edebileceği, kendisine doğruları çarpıtmadan ve saptırmadan anlatan bir merci bulabilmektir. Halka doğruların açıklıkla ve cesaretle anlatılması ve planlanan tedbirlerin ana hatları ile acilen açıklanması hayati önem taşır. Hemen yapılması gereken bir diğer davranış ise halka kendisinin katılımına ihtiyaç olduğunun ve yetkililerin uygulamayı düşündüğü tedbirler paketinin başarısı için halk desteğinin ne kadar önem taşıdığı anlatılmasıdır. Bu ilkeler, Kurtuluş Savaşı sürecinde Atatürk’ün hiçbir zaman ihmal etmediği öncelikleri arasında yer almıştır.

İzmir İktisat Kongresi, daha cumhuriyet ilan edilmeden 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihlerinde, İzmir’in kurtuluşundan 5 ay sonra, toplanmış ve millî mücadele’nin ekonomik boyutuna dikkat çekmiştir. Kongreye, bütün yurttan tüccar, çiftçi, sanayici, işçi, şirket ve bankaların 1135 temsilcisi katılmıştır. Bu toplantı ile, kurulacak devletin temel esasları yanında, ekonomi politikalarına ve ekonomik bağımsızlığa da ne kadar önem verildiği işgalci devletlere ve millete gösterilmek istenmiştir.

Buna karşılık, günümüzde Türkiye’nin kısa-orta-uzun vadeli tasarruf, yatırım, istihdam hedefleri ve sosyo-ekonomik politikaları, varsa bile, kamu tarafından bilinmemektedir. Uzun yıllardır, Türk ekonomisi yönetimlerinde, gündeme hakim eğilimler doğrultusunda, AB-IMF gibi kuruluşlarla yerli ve uluslar arası iş çevrelerinin yönlendirmeleri, ve siyasi-yakın çevrelerin çıkarları gibi etkenlere açık, kısa tepkiler görüntüsü hakimdir. Türk ekonomisi edilgen bir yapıdadır.

Nitekim, ekonomik ve sosyal dirlik ve ilerleme için AB üyeliği yolunda her türlü ödün verilmeli ve bedel ödenmelidir görüşünü savunan kesimler, aynı zamanda Türkiye’nin bunalıma dayanıklı bir yapıda olduğunu da ısrarla vurgulamışlardır. Reel ekonomileri çöküşe giren ülkeler arasında 7 AB üyesi ülkenin bulunması ise, AB üyeliğinin istikrar ve refah getireceği iddiasının dayanaksızlığını göstermiştir.

Türkiye’de “siyasî ve ekonomik istikrar içinde, güçlü finans sektörü ile karşılayacak ekonomimiz bunalımdan en az etkilenecektir” ümidi pompalanmıştır. Genel bakışla, Türk ekonomisinin yöneticileri, olayları malî bunalım boyutundan görmek ve göstermek istemektedirler. Sorunun para yönetimi ile rahatlatılacağı sanılmıştır. Bütçenin denetim altında tutulduğu, devlet borçlarının AB Maastricht ölçütleri içinde olduğu, banka bilançolarının uygun bulunduğu ifade edilmektedir. Merkez Bankası Başkanı, “bizim destek paketi açıklamamıza gerek yoktu, çünkü bankacılığımız 2001 yılından itibaren gerekli tedbirleri almıştı, sağlam durumda idi” demiştir. Halka ve piyasalara

sükûnet aşılacak isterken, zaman kaybedilmiş ve bizzat hükümet ve ekonomi bürokrasisi güvensizlik ve telaşın kaynağı olmuşlardır.

Türkiye esasen bir ekonomik bunalımın içine sürüklenmiş durumda idi! Müzminleşmiş olarak yıldan yıla artan rekor seviyelerdeki cari açığı, yüksek faiz ödeyerek, en önemli stratejik kurum ve tesislerini dahi yabancı yatırımcılara satarak, sıcak para girişleri ile yönetmekle yetinilmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 60 seviyesine inmekte iken ithalat miktarlarını görmezden gelinmiş, çoğunlukla yarı mamul ithalatına dayalı ihracat rekorları kırmakla övünmüştür. Üretime ve toplum kalkınmasına yönelik yatırımlar durma noktasına gelmiş, gelir dağılımının düzeltilmesi ve fakirlikle mücadele sadaka ekonomisi çerçevesinde anlaşılıp uygulanmıştır.

Yaşamakta olduğumuz bunalım, Türkiye'ye özge bir durumdan kaynaklanmaktadır. Zira, "14 Eylül 2008 itibariyle bütçe açık, ödemeler dengesi açık, dış ticaret dengesi açık, istihdam dengesi işsizlik dolayısıyla açık, bankaların pozisyonu açık, hazinenin pozisyonu açık, Merkez Bankası'nın pozisyonu açık. Böyle bir ekonomi, 15 Eylül 2008'de patlayan ABD'deki krize endekslenemez... 13 milyon insan, 15 Eylül'den önce işsizdi... Resmi rakamlarla işsiz sayısı Kasım'da 2 milyon 995 bine yükseldi. İş aramayan ve gizli işsiz sayısı da 2 milyon dolayında. Toplam 5 milyon işsiz, 20 milyon kişinin ekmek bulamadığının işareti olarak görülmelidir." (Kaynak: Prof.Dr. Osman Altuğ)

İstanbul Sanayi Odası Başkanı da, 13 Kasım 2008 tarihinde, "Dünyadaki 'sert dalgaların' ekonomiyi olumsuz etkileyeceğini, Türk ekonomisinin zor bir döneme girdiğini" söyledi ve 'Bizce ön önemli önlem hızlı ve kararlı olmaktır' dedi. İSO Başkanı, 15 Şubat 2009 tarihinde ise "sanayi sektörünün Ağustos ayından bu yana adeta bir çöküş içinde olduğunu, Sanayi üretimindeki düşüşün her ay katlanarak arttığını ve küresel mal krize karşı önlem alınmakta geç kalınmakta olduğunu" ifade ederek, "Sanayideki darboğaz doğal olarak istihdamı da olumsuz etkilemiştir. Sanayi üretimi gibi, işsizlik verileri de her ay bir öncekine göre daha olumsuz gelmektedir. Küresel kriz, dünyanın her yerinde işsizliği artırmıştır. Tüm ülkeler krizin istihdamda yarattığı tahribatı telafi etmenin arayışı içindedirler. Türkiye ise, maalesef önlem almakta geç kalmıştır. Ümit ediyoruz ki, hükümetimiz, üretim ve istihdamda giderek olumsuzlaşan bu tabloyu da dikkate alarak üzerinde çalıştığı önlem paketini bir an önce netice alıcı bir kapsamda hayata geçirecektir. Aksi takdirde, Türkiye hem üretim hem de istihdam cephesiyle küresel kriz için çok daha ağır bir fatura ödemek zorunda kalacaktır." demişti.

Sanayi ve Ticaret Bakanı ise, 9 Mart 2009 tarihinde verdiği bir mülakatta, muhtemelen maliye ve para politikalarını yöneten bakan ve kuruluşlara hitaben, adeta hükümet adına bir tür itirafta bulunarak, "Ben bu faizle ilgili görüşlere yüzde 100 katılıyorum. Maalesef ıskalandı. Yani faizlerin düşürülmesi gereken, inat edilmeyecek dönemde bu faizler düşürülseydi, istenilen kur seviyesine gelinecekti. İhracatçı bu işten mutlu olacaktı. Ucuz ithalat ortadan kalkacaktı. Türkiye de yüksek katma değerli ürünler yapmaya devam edecekti. İstihdam problemi yaşanmayacaktı. En azından ara malı ithalatını kesip ben bunu Türkiye'de üretecek hale gelecektim. Bugünün şartlarında bu tablolar dediğim gibi iki sene, üç sene önce sürdürülebilir bir şekilde belli bir sistem içinde gelmiş olsaydı çok fark edecekti. Ancak orada bir faiz inadı ve bu faiz konusunda maalesef mesele ıskalanmıştır." demiştir.

BM Kalkınma Programı Başkanı K. Derviş de, 18 Haziran 2008 tarihinde, TÜSİAD Yüksek İstişare Kurulu toplantısında konuşmuştu. Basın konuşmaya "Kriz geçti" ana başlığı ile ve rahatlatıcı bir üslupla yer vermişti. "Geçmiş finans krizlerinde resesyon korkusu vardı şimdi de var ama ben temkinli iyimserim. Finans krizlerinin çabuk geçeceğini düşünüyorum(!). Çok büyük bir çöküş çok büyük bir resesyon beklemiyorum(!)... Küresel yavaşlama var ama büyük düşüş beklemiyorum. Sadece finans sektöründen kaynaklanan bir düşüş olmayacak. Fiyatlardaki artış ciddi boyutta, sorun çok derin. Özellikle enerji fiyatları eskisi gibi düşük olmayacak (!)... Doğal kaynak, emtia, özellikle enerji fiyatları eskisi gibi düşük olmayacak (!). Merkez Bankaları petrol fiyatlarındaki artışı iyi yönetmelidir. Merkez Bankaları enflasyonun makul ölçüler içinde biraz yükselmesine müsaade etmek durumunda(!)"

OECD '2008 Ekonomik Görünüm İlk Yarı Raporu'nda ise, "Türkiye'de istihdam yaratma kapasitesinin azaldığı, dış mali koşullardaki kötüleşme ve siyasi belirsizlikler Türkiye'nin risk primini artırdığı" ifadeleri 7 Temmuz 2008 tarihinde açıklanmıştı. Bu açıklamalar, bunalımın ve Türkiye'yi bekleyen tehlikenin kamuoyu önünde yüksek sesle duyurulması demektir.

TÜSİAD Başkanı, "tüketici harcamalarının, iç tüketimin canlı tutulmasının da çok önemli olduğunu vurgulayarak KDV'nin indirilmesinin tüketimi artırıcı etkisi olacağını, bunun piyasaya olumlu yansıtacağını" söyledi. Başta

İngiltere olmak üzere bazı Avrupa ülkeleri vergi düzenlemelerine giderken, Türkiye’de oluşan vergi indirimi beklentilerine hükümet sıcak bakmıyor. (3 Aralık 2008)

Ankara ziyaretlerinde TÜSİAD Başkanı, IMF’nin istediği iki şartın kabul edilmez olmadığını savunarak, “çok kötü bir dönemden geçiyoruz. Son rakamlar şunu gösteriyor: Yerel seçimlerin bu kadar büyük bir olay olmasını anlamakta güçlük çekiyoruz” dedi. “Aylardır krizin Türkiye’yi yiyip bitirdiğini, çıkışın yolunun IMF ile anlaşma” olduğunu savundu (5 Mart 2009). Bu anlaşılabilir bir bakıştır, zira Türk özel sektörünün dış borç yükü 2003 yılı başındaki 44 milyar dolar borç tutarından 2008 yılı sonunda 190 milyar dolar seviyelerine gelmiştir. Bu borcun yaklaşık 50 milyar dolarlık diliminin 2009 yılı içinde çevrilmesi gerekmektedir. Cari açık ve devlet borçlarının çevrilmesi için gereken miktarla birlikte düşünüldüğünde, durumun vahameti karşısında iş çevrelerinin sıcak para girişine can simidi gözüyle bakması makul ve mazur görülmelidir. Zira, reel sektör, ya kredi borçlarını ödeyebilecek veya çevirebilecek, ya da şirketlerini alacaklılarına devredecektir.

Devlet bakanı M. Şimşek, 11 Mart 2009’a geldiğinde, “IMF’nin görüşmelerin tıkanmasına neden olan iki konuda esneklik tanıyacağı” görüşünde olduklarını belirterek, “çapraz vergi denetimini isteğinin, Türkiye’ye para girişini ürktürek krizi daha da derinleştirebileceğini, IMF’nin, Türkiye’den, harcamaları kısıması ve gelirleri arttırmasını istediğini” belirterek, “bunun orta vadede doğru olduğunu ancak, mevcut konjonktürde yanlış olacağını, çünkü IMF’nin çok kısa vadede açığın artabileceğini öngörmesi gerektiğini” ifade etti.

TÜSİAD çevrelerinde IMF borçlanması cankurtaran olarak görülmekte iken, mesela, Ziraat Mühendisleri Odası Adana Şubesi ise, “yeni bir IMF anlaşması ile Türk Tarımının tekrar kısıtlayıcı politikalara terk edileceğinden” haklı olarak kaygı duymaktadır. Üstelik, Çiftçi Sendikaları Konfederasyonu, Türkiye’de her 50 saniyede bir çiftçi iflas ediyor” derken, 2008 yılında kurulan, yedi sendika ve 22 bin üyesi bulunan, Türkiye’nin ilk ve tek çiftçi sendikası Çiftçi-Sen için “üreticilerin sendika kurma hakkı bulunmadığı” gerekçesiyle kapatılma kararı verildi.

Diğer taraftan, Uluslar arası ölçekte dev havaalanı projeleri gerçekleştiren ve işleten TAV Havalimanları Holding başkanı 11 Ocak’ta Vatan Gazetesi’nde yayınlanan bir söyleşide, “Daha kötüsü olmayacak, yaz aylarından itibaren düzelme başlayacak, Türkiye 2009 yılında yüzde 2 büyüyecek” diyor, ancak psikolojik etkenlerle tüketimde düşüş olduğunu da ekliyordu.

İşadamları, esnaf, köylü, işçi, memur, herkesin kendi penceresinden yorumlar yapması doğal değilse de olağan karşılanmalıdır. Ülkenin genel çıkarlarını gözetecek resmi kurumların ve hükümetlerin, bu bakışları ortak bir zeminde, ülkenin ortak çıkarları noktasında birleştirme becerisi göstermeleri beklenir.

Sadece “finanse edilebildiği sürece cari açık sorun değildir” anlayışı bile, Türkiye’nin malî-ekonomik bunalımı için tek başına yeterli sebeptir. Yıl içinde çevrilmesi gereken 80-100 milyar dolar borç ödemesinin ve cari açığın nasıl “finanse” edileceği başlı başına sorundur. (İlhan Kesici, Sky TV, Ekim 2008)

Sonuç

Bütün Dünya sosyo-ekonomik bunalıma karşı tedbirler planlamakta, bunalımın seyrini ve alınması gereken tedbirleri tartışmakta iken, Türkiye’de geciken tedbirler ve gerçek tabloyu görmezden gelen iç siyasete dönük propagandalar, halkta ve iş çevrelerinde güven kaybı yaratmıştır. Bunun sonucunda tüketim hızla daralmış, reel sektör çökmüştür (sanayide kapasite kullanımı %60 seviyelerine gerilemiştir), işsizlik hızla tırmanmaktadır (resmi kayıtlara göre, toplam 5 milyon işsiz olduğu bildirilmektedir), KOBİ’ler ve esnaf işyerlerini kapatma sürecindedir, inşaat, tekstil ve otomotiv gibi belli başlı sektörler durma noktasına gelmiştir. IMF ile yapılan uzun görüşmeler tıkanmıştır. Halk ve girişimciler, belirsizlikler ve güvensizlik ortamına terk edilmiş görüntüsündedir.

Ekonomik bunalım olmasa dahi her yıl 600 bin kişiye iş sahası açmak durumunda olan Türkiye’de, istihdam yaratıcı ve kolaylaştırıcı tedbirler çok gecikmiştir. Emek yoğun alanlarda kamu yatırımlarının artırılması, istihdama vergi-pirim kolaylıkları getirilmesi, dar gelirliilere malî destek verilmesi gibi tedbirlerle, piyasaların mecburen ilk başvuracağı kendini kurtarma işlemi olan işten çıkarmalar en az seviyede tutulabilirdi.

Türk ekonomisini yönetenler, ekonomiyi dış etkenlere bu kadar bağımlı ve kırılgan konuma soktuğu, zamanında ve açıklıkla krizin üstüne gidemediği, halkla ve ekonomi çevreleriyle paylaşmadığı, hızlı tedbir almadığı, iç politikayı ön

plana taşıdığı, kara paraya dahi muhtaç kaldığı için, kısacası bunalımın gerçek boyutlarını göremeyip, kavrayamayıp, iyi yönetemedikleri için eleştirileceklerdir.

Türkiye için ekonomi sorunu, bunalım yönetim planımızın olmayışı, ne yapacağı öngörülemez yöneticiler ve dolayısıyla belirsizlik ortamıdır. Oysa ülkemizde ne yapılması gerektiğini bilen, deneyimli, yurtsever, dürüst aydınlarımız, bilim adamlarımız, siyaset ve devlet adamlarımız vardır. Sorun, "bu değerlerin, edilgen ekonomik yapı içinde, etkin kılınamamasıdır."

Başbakanın ve İlgililerin Değerlendirmeleri

1.4.2008 "Dimdik ayaktayız... Bir Mortgage'ın meydana getirdiği yıkım hamdolsun bizim ülkemizde yok... Finans sektöründe de hamdolsun şu ana kadar herhangi bir sıkıntı yok... tedbirlerimizi aldık, alıyoruz"

23.9.2008 Başbakan Erdoğan dünyada yaşanan türbülansın Türkiye'ye etkisinin sınırlı kalacağını belirtti. Erdoğan 'Krizi asgari etkiyle aşarız. Hatta krizi fırsata dönüştürürüz' dedi.

23.9.2008 GSYİH'nın 2002'de 230 şimdi ise 657 milyar dolar olduğunu kaydeden Erdoğan 'Eğer yolsuzlukların egemen olduğu bir dönem olmuş olsa bu dönem bu rakamları yakalamak mümkün değil' dedi.

7.12.2008 Süleyman Demirel: "Bu hafta başında Amerika'da açıklama oldu. Kriz daha dibini görmedi, çok önemli ikazlar var. Dünyada olup bitenlere ve Türkiye'de olup bitenlere bakınca bu söylenenler doğru çıkıyor. Sayın Başbakan'ın Kızılcahamam kampında söylediği, 'Kriz tepe noktasına varmıştır, hatta aşağı inişe geçmiştir' beyanı siyasi bir beyan."

8.12.2008: Daha önce "Krizden etkilenmeyeceğiz, kriz bizi teğet geçecek" açıklamalarıyla tartışma konusu olan Başbakan Tayyip Erdoğan, dünyadaki ekonomik krizden en az etkilenen ülkenin Türkiye olacağını belirterek "Bu konuda iddialıyız. Finans sektöründen reel sektöre destek olmasını bekliyorum" dedi.

21.12.2008 TBMM "Otomobil satışlarına bakalım. 'Her taraf perişan' deniliyor ya, buyrun 2007 Ocak-Ekim döneminde 256 bin adet yerli otomobil satılmış. 2008 Ocak-Ekim'de ise 263 bin. Kasımda az da satılsa, geçen yıla göre daha iyi olacak" Toplam pazar satışlarını söylüyor. Kasımda geçen yılın aynı dönemine göre satışlar yüzde 59 oranında geriledi

24.12.2008 "Türkiye'deki olay psikolojiktir ve Türkiye'de kasıtlı olarak psikolojik olarak, bu krizi körükleme gayreti içerisinde olanlar var." "Bizde mortgage yok, Toki var. Kriz teğet geçer"

18 Ocak 2009 Pazar "Herkes 'Dünyada küresel kriz var' derken biz bu krize rağmen bu yola ısrarla devam ediyoruz." dedi. Batılı ekonomistlerin Türkiye'nin krize karşı gelişmiş ülkelerin tamamından daha dirençli olduğunu söylediğini vurgulayan Erdoğan, "Ama içeride bazıları ısrarla felaket tellallığı yapıyor. Tellallığı bırakın. Fayda sağlamaz" dedi.

Resmî ağızlardan, IMF'ye muhtaç değiliz, ümüğümüzü sıktırmayız.. Davos'ta anlaşmak üzereyiz... son dakikada yeni taleplerle geliyorlar, üzerinde çalışacağız, düşüneceğiz.. uslubunda açıklamalar.

1 Mart 2009 Gaziantep mitingi: "... muhalefetin kriz duasına çıktığını ifade ederek, "Ah bir kriz çıksa da AK Parti kaybetse diye ellerini ovuşturuyorlar. 30'dan fazla tedbir aldık. İşletmeler, kobiler, ihracatçımız ve işten çıkarmalar için tedbir aldık, Kredi imkânları oluşturduk. Buna rağmen tedbir almadığımızı söylüyorlar."

Ekonomik Bunalımın Sosyal Etkileri

Liberal kapitalist politikalar yürüten gelişmiş batılı devletlerde bile hükümetler, serbest piyasa ekonomilerine müdahale ettiler ve sürekli sahnede kaldılar. Türkiye'de de hükümet derhal ekonomiye müdahil olmalıydı.

Bunalım psikolojik ise, derhal müdahale edilmeliydi. Yarın veya seçimlerden sonra değil! Aylar süren tedbir talepleri karşısında, hazırlıklar sürüyor açıklamaları, tedbirleri tedbir olmaktan çıkartmıştır. Zaman zaman sözü edilen 'destek

paketi' sadece birkaç önlem ile, aralıklarla ve parça parça açıklanmaktadır. Gerçek ve esaslı bir paket bulunduğuna şüphe ile bakılır olmuştur. Halk ve girişimciler, iş çevreleri, belirsizlikler sebebiyle güvensizlik ortamına terk edilmiş görüntüsündedir.

Bunalımın ciddiyetinin farkında olan Hükümet, bunu kamuoyu ile paylaşmalı, muhalefetle ve bütün devlet ve özel sektör birimleriyle birlikte bir eylem planına çevirmelidir. Muhalefet ve iş çevreleri, ortaklaşa oluşturulacak ve çalıştırılacak bunalım yönetimi "komiteleri" önermektedirler. Zaman kaybedilmiş olsa dahi, bu sayede, Türkiye bunalımdan maddi zararlar görse de, birlikte hareket etmiş, zorlukları birlikte göğüslemiş ve altından birlikte kalkmış olmanın getireceği millî özgüven, şevk ve heyecan ile, bunalımdan sonra kurulacak ekonomi düzeninde ön sıralarda önemli bir yer almış olabilecektir.

Küresel bunalımın patladığı Eylül 2008 ayından sonra Ocak 2009 ayı sonuna gelindiğinde, hükümetler 10 trilyon dolar tutarında ekonomik paketler açıkladılar ve ekonomilerine destek politikalarına devam edeceklerini somut olarak gösterdiler. Türkiye ise, hükümetin iç siyasete öncelik vererek, ekonomik destek planı ve paketlerini açıklamayı ve uygulamaya koymayı yerel seçimlerden sonraya ertelediği görüşü hâkimdir.

Güven kaybı sonucunda tüketim hızla daralmış, reel sektör çökmüştür, işsizlik hızla tırmanmaktadır, KOBİ'ler ve esnaf, işyerlerini kapatma sürecindedir. İnşaat, tekstil ve otomotiv sektörleri durma noktasına gelmiştir. IMF ile görüşmeler sürüncemelerden sonra tıkanmıştır.

Ekonomik bunalımın en çarpıcı sonuçlarında biri işsizliğin artmasıdır. 2001 malî bunalımının Türkiye'ye özgü olduğu ve ihracat gayreti ile güven tazelenemediği, iç tüketim çarklarının harekete geçirilemediği ve bunalımın en az zararlar ve en kısa sürede aşılabildiği anlatılmaktadır. Yaşanmakta olan bunalım ise, büyüklükleri itibariyle 1929-1935 çöküntüsünden daha derin ve yaygın nitelik taşımaktadır.

Dünya ülkelerinde olduğu gibi, Türkiye'de de ihracat değerleri sürekli düşmekte olduğundan çıkış yolu olamayacağı görülmektedir. Tarım üretiminin uzun yıllardan beri ihracatta küçük bir paya sahip olduğu, pek çok kaleme de iç tüketimimize dahi yetmediği, tahıl, pamuk gibi stratejik ürünleri dahi ithal etmekte olduğumuz bilinmektedir. Sanayi kapasite kullanımı yüzde 60'lara ve daha aşağılara düşme eğiliminde olduğundan, sanayimizin ve sanayi ürünleri ihracatının içinde bulunduğu dramatik görünümün daha da ağırlaşacağı kabul edilmektedir.

Bütün bunların kaçınılmaz sonucu olarak, işçi çıkarmalarının süreceği ve sosyal boyutlarının daha ağır hissedileceği açıktır. Şimdiye kadar yapılan işçi çıkarmalarının, tazminat ödemeleri ve mevcut birikimler sayesinde yumuşak geçiş süreci içinde sosyal patlama boyutlarında etki göstermediği değerlendirilmektedir. İşten çıkarmaların süreklilik kazandığı, geçici olmadığı ve bütün sektörler yayıldığı dönem ise, sosyal patlamalar demek olacaktır.

Türkiye'de bunalımdan açıkça söz edilir olduğu Ekim 2008 ayından Şubat 2009 ayına kadar ekonomiye, kaynağı belirsiz 14 milyar dolar girdiği bildirilmiştir. Bunalım ortamından yararlanmak isteyen kötü niyetli dış odakların Türkiye'de mal edinme, amaçları doğrultusunda kamuoyunu etkileme kampanyaları düzenleme ve sosyo-politik değerlerde mevzi kazanma planları olmadığını kimse iddia edemez. Yılgın ve bitkin toplum yığınları, bu dış odaklar için kolay ve cazip hedef kitle durumuna düşürülmüş durumdadırlar.

Türkiye'de suç istatistikleri yeterli ve açıklıkla tutulamamış olduğundan, işsizliğin toplam suç oranlarını artırdığı istatistik verileriyle kanıtlanamamaktadır. Mesela, 2001 bunalımını sürecinde ve hemen sonrasında suç oranları aynı seviyelerde seyretmiş iken, 2006 yılında suç sayılarında yüzde 50 ilâ 170 oranına varan artışlar kaydedilmiştir. Bazı uzmanlar bu anormal sıçramayı Emniyet Genel Müdürlüğü'nün gerçekçi sayılar bildirilmesi yönündeki 2006 yılı başında yayımlanan talimatına bağlamışlardır. Yani, daha önceki bildirimler gerçeği yansıtmıyor olabilir. Ancak genel kanıya ve teoriye göre, suç oranlarının gözaltı, tevkif, muhakeme ve ceza şartlarında yapılan değişiklikler, af beklentisi, şehir-kırsal ayrımı, gibi birçok etkene de bağlı olmakla birlikte, işsizlik de suç artışlarında başta gelen sebepler arasındadır.

Yardım malzemesi adı altında kömür, gıda maddeleri, ev eşyası dağıtılması maddi ve sosyal sıkıntıları hafifletmeye yeterli ve sağlıklı bir yöntem olarak görülmemektedir. İşsizliğin azaltılması, yani istihdamın desteklenmesi, daha etkin ve kalıcı sonuçlar verecek politikalar olarak görülmektedir. Bu amaçla asgari ücretten vergi alınmaması, vergi prim oranlarında bir süre için indirim yapılması gibi yöntemler, işveren ve işçiyi maddî olarak desteklemek ve istihdamı artırmak yanında, kayıt dışı istihdama kaçıışı da engellemek faydası getirecektir.

Nüfusun büyük bölümünün şehirlere kaymış olması da kırsal kesimde daha sık ve etkin görünen komşuluk ve akrabalık temelinde sosyal dayanışma, ahlak çöküntülerinin ve adi suçların şehirlere göre çok düşük oranlarda görülmesi gibi olumlu etkenleri de zayıflatmaktadır.

Özel girişimcilik, ekonomik bunalımlardan etkilenen en hassas kavram ve üst yapı kurumları arasındadır. Uzun süren bunalım ortamlarında küçük sanayiciler, tarım işletmeleri, ve esnaf özel girişimciler, inşaat ve sanayi dallarında çalışan işçiler kadar darbe almakta, örgütlenme yetersizlikleri ve sermaye kıtlığı gibi sebeplerle destek bulamamakta, küçülmekte ve hatta büyük oranda silinip, yok olmaktadır. Bu süreçte bir çok küçük sanayici ve işveren de fırsatçıların tefecilik sarmalına düşmektedirler. Bu durum toplumun bütün katmanları tarafından yakından gözlemlenmekte, bunalım geçse de, girişimcilikten yılgınlık toplum hafızasından uzun yıllar silinmemekte, macera gibi algılanır olmaktadır. Bunalımın toplumda açtığı en derin izlerden birisi bu yılgınlık durumudur ve “sağlam” maaşlı devlet kapısı en güvenilir seçenek olarak görülmeye devam etmektedir.

Türkiye’de, kısa vadeli hedeflerle yürütülen sosyal-ekonomik politikalara bağlı olarak, uzun zamandır biriktirilmekte olan ekonomik bunalımın kaçınılmaz sosyal etkileri olacağı açıktır:

- Ekonomik bunalımın kaçınılmaz ve önlenemez sonucu olarak işsizliğin ve geçinme zorluklarının, dayanılmaz seviyelere ulaşması, ve orta tabakanın çöküşü; toplumun geniş kesimlerinde ruhî ve sosyal bunalıma, moral çöküntüye (depresyon) düşülmesi;
- Aile içi geçimsizlikler, boşanmalar, ve doğal sonucu olarak çocuklarda görülen ruhî ve sosyal darbeler (travma);
- İntiharların 2-3 katı artması;
- Hırsızlık, soygun, gasp, kadın ticareti gibi adi suçlar;
- Çek-senet sahtekârlıkları, dolandırıcılık, vergi kaçakçılığı, tefecilik, haraç alma, karanlık (mafyatik) örgütlenmeler;
- Kurum ve kuruluşlarda, rüşvet, kayırma, görevi kötüye kullanma, şantaj, vb. çürüme vasıflarının genişlemesi ve derinleşmesi;
- Sağlık sorunlarında ruhî bozukluklara bağlı artış, buna karşılık resmî sağlık kuruluşlarına aktarılan ödeneklerde yapılan kısıntılar sebebiyle sağlık hizmetlerinde olağandışı seviye düşüşü;
- Toplumun bütün katmanlarında moral çöküş, huzursuzluk, fevrî kavgacılık;
- Toplumda, komşuluk, hemşehrilik, vatandaşlık gibi üstyapı kavramlarının erimesi, geleneksel sosyal dayanışma duygularının yıpranması, ve bunların sonucunda bireysellik, egoizm, ‘gemisini kurtaran kaptan’ anlayışının süratle yaygınlaşması;
- Özellikle nitelikli genç nüfusta görünen en kısa zamanda ‘refah seviyesi yüksek’ gelişmiş ülkelere kaçış dürtüsünün geniş ölçekli ‘zorunlu beyin göçü’ eylemlerine dönüşmesi
- İşsizliğin yaygınlaşmasına paralel olarak, toplumlarda etnik veya hemşehri boyutlarında ayrımcılığın alevlenmesi tehlikesi;
- Kayıt dışı ve kısa süreli geçici istihdamın artması, emekli ve çocuk işçi çalıştırılmasının yaygınlaşması; Sosyal güvenlik, sağlık ve emeklilik hizmetlerinden yararlanma imkânlarının daralması;
- Bu maddi kökenli manevi çöküş ortamından yararlanmak isteyecek, art niyetli iç ve dış kaynaklı örgütlerin, hatta düşman devletlerin beşinci kol birimlerinin, özellikle gençleri aldatarak kendi amaçları doğrultusunda kullanma fırsatı bulmaları; misyonerlik, uyuşturucu kullanımı ve dağıtıcılığı, kumar, bölücülük, ayrılıkçılık, terör etkinliklerinin ileri aşamalara geçmesi;
- Türkiye çerçevesinde, millî devlet yapısını hedef alan dış güçlerin ve yerli işbirlikçilerinin, üniter yapıyı dağıtma çabalarının etkinlik ve hız kazanması;
- Krizin derinleşmesi ve uzaması durumunda, yerli sermayenin yabancı destekli toplulukların ve dinî-etnik yapılaşmaların eline geçmesi; dış destekli vakıfların, kuracakları ticarî kuruluşlar vasıtası ile siyasal ve sosyo-ekonomik güç olarak da sahneye çıkmaları;

- Halkı sosyo-ekonomik bunalım altında eziyet görmekte olan bir Türkiye'nin, dış politika sahnelerinde de dayatmalara ve baskılara karşı topyekûn zayıflaması ve ekonomik bağımlılığının artması sonucunda, siyasal bağımsızlığının da zedelenmesi;
- En kötüsü, milletçe devlet kurumlarına ve hükümete duyulan öfke ve güvensizliğin, geleceğe güvensizlik olarak gelecek nesillere aktarılacak izleridir.

Uzun süreçte, bilim, teknoloji, sanat, spor gibi üstün nitelik kazandırıcı etkinliklere önem ve değer vermemizi engellemekte, milletçe atılım yaparak çağdaş medeniyet ufkunu yakalama inanç, azim, ve kararlılığından söz edilemez olmaktadır.

Maddî bunalımın etkilerinin, daha önceki deneyimlerde yaşandığı gibi, ekonomik faaliyetlerin dengeye kavuşması ile belli bir süreç içinde aşılabacağı tartışma götürmez. Ancak, bunalımın sosyal, kültürel ve siyasî hayatımızda açılacak asıl derin izleri, ruh ve beden sağlığı kaybı, intiharlar, ahlâk çöküntüsü ve utançları, ülkeden kaçış, milletin geleceğine ve devlete duyulan onarılmaz güvensizlik biçiminde on yıllarca silinemeyecektir.

Türkiye'nin ihtiyacı ekonomik çöküşün, millî devletin çözülmesi sürecini tetiklemesini engelleyecek zihniyet, ufuk ve görüş sahibi millî yönetimlerdir.

Vecihi Acun, KÖKSAY Yönetim Kurulu Üyesi, KÖKSAY Türk Sanayiini Geliştirme Stratejileri Çalışma Grubu Başkanıdır.

KÖKSAY E-Bülteni, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı (KÖKSAY) tarafından çıkarılmaktadır. KÖKSAY bağımsız ve bağlantısız, günlük siyasî konumu olmayan bir kurumdur; merkezine Türkiye ve Türk dünyasını alarak araştırmalarını ulusal ve uluslar arası sosyal, siyasî ve stratejik konulara yoğunlaştırır, araştırma ve incelemeler yapar. Dolayısıyla, bu yayında ifade edilen bütün görüşler, değerlendirmeler ve varılan sonuçlar yalnızca yazarlarına aittir.

© 2009, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı. Bütün hakları saklıdır.